

OLAF HUSBY

INNVAN DREERES MORSMAÅL

EN RESSURSBOK FOR LÆRERE

FAGBOKFORLAGET

LANDSLAGET FOR NORSKUNDERVISNING

INN VAN
DREERES
MORSMAL

OLAF HUSBY

INNVAN DREERES MORSMAL

EN RESSURSBOK FOR LÆRERE

FAGBOKFORLAGET

LANDSLAGET FOR NORSKUNDERVISNING

Copyright © 2019 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave 2017 / 1. opplag 2017

ISBN: 978-82-450-2940-6
ISBN (trykt): 978-82-450-2070-0

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen
Grafisk formgivning: Type-it AS
Forsidedesign ved forlaget

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarframstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Innhold

Forord	9
Funksjonsanalyse	11
1 Albansk	13
Bakgrunn	13
Lydverk	15
Prosodi	18
Ordlaging	19
Setning	20
Ordklasser	22
Eksempel på albansk	34
Litteratur	35
2 Dari	37
Bakgrunn	37
Lydverk	39
Prosodi	43
Ordlaging	44
Setning	44
Ordklasser	48
Eksempel på dari	59
Litteratur	60
3 Rumensk	61
Bakgrunn	61
Lydverk	62
Prosodi	65
Ordlaging	66
Setning	67

INNVANDRERES MORSMÅL

Ordklasser	69
Eksempel på rumensk	84
Litteratur	84
4 Somali	85
Bakgrunn	85
Lydverk	87
Prosodi	91
Ordlaging	92
Setning	92
Ordklasser	96
Eksempel på somali	107
Litteratur	107
5 Spansk	109
Bakgrunn	109
Lydverk	110
Prosodi	114
Ordlaging	115
Setning	115
Ordklasser	119
Vokabular	135
Eksempel på spansk	135
Litteratur	136
6 Tamil	137
Bakgrunn	137
Lydverk	141
Prosodi	144
Ordlaging	144
Setning	145
Ordklasser	148
Eksempel på tamil	156
Litteratur	157
7 Tigrinja	159
Bakgrunn	159
Lydverk	161
Prosodi	165

Ordlaging	165
Setning	166
Ordklasser	169
Eksempel på tigrinja	183
Litteratur	184
8 Tyrkisk	185
Bakgrunn	185
Lydverk	186
Prosodi	191
Ordlaging	192
Setning	194
Ordklasser	198
Eksempel på tyrkisk	207
Litteratur	208
9 Urdu	209
Bakgrunn	209
Lydverk	212
Prosodi	216
Ordlaging	217
Setning	217
Ordklasser	220
Eksempel på urdu	230
Litteratur	231
10 Vietnamesisk	233
Bakgrunn	233
Lydverk	235
Prosodi	239
Ordlaging	240
Setning	241
Ordklasser	246
Eksempel på vietnamesisk	257
Litteratur	257

Forord

Senhøsten 1979 kom den første gruppen med vietnamesiske båtflyktninger til Trondheim. Jeg var blant de heldige som ble tilbudt arbeid som norsklærer på kursene, som den gang hadde en varighet på 240 timer. Det ble raskt klart at lærernes mangel på kunnskaper om flyktingenes morsmål bidro til at undervisningen ikke ble så god som den kunne ha vært. Da det dukket opp et tilbud om studier i vietnamesisk, søkte jeg Det norske Flyktningeråd om å få kvalifisere meg ytterligere som lærer. Svaret var et nølende “ja”, og en kommentar om at dette egentlig var unødvendig, siden flyktningebølgen var i ferd med å gå over. Flyktningebølgen gikk ikke over, og det å lære seg et fullstendig fremmed språk viste seg å være svært nyttig for meg som norsklærer for innvandrere.

Flyktninger og innvandrere fra hele verden har kommet til Norge siden 1979. Mine erfaringer fra vietnamesisk-studiene førte til en interesse for hvordan en kunne utnytte kunnskaper om ulike språk i norskundervisningen. I de følgende årene publiserte jeg en rekke innføringsbøker med kontrastivt perspektiv. Det viste seg imidlertid at større framstillinger ble lite lest. Lærerne hadde ikke tid til å fordype seg i lengre beskrivelser om vietnamesisk og tamil. De kontrastive grammatikkene ble etter hvert tynnere, og i denne boka er hvert av språkene viet om lag 20 sider.

Det finnes ingen detaljert statistikk over hvilke språk som er representert blant innvandrere i Norge, eller hvor mange som snakker dem. Tilgjengelige data gir imidlertid en god indikasjon på hvilke minoritetsspråk som er størst. Fra en liste på 30 store innvandrerspråk har jeg plukket ut 10 som er nærmere beskrevet i denne boka: albansk, dari, rumensk, somali, spansk, tamil, tigrinja, tyrkisk, urdu og vietnamesisk. Framstillingene er som en tradisjonell skolegrammatikk, og inneholder opplysninger om bakgrunnen for språkene, skriftspråk, lydverk, gram-

matikk og ordklasser. Tekstene er lagt opp med eksempelmateriale som kan brukes i dialog med elever som lærer norsk. Kapitlene inneholder også detaljerte beskrivelser i form av funksjonsanalyser, der setninger og fraser er framstilt på minoritetsspråket og på norsk i et 1:1-forhold. Analysene viser hvordan de enkelte betydningsbærende enhetene uttrykkes på de to språkene. En oversikt over forkortelser som er brukt i funksjonsanalysen finnes først i boka.

Jeg har hatt mange gode hjelpere, og min framstilling er blitt korrigert og supplert i rikelig monn underveis. De skriftlige kildene er noen ganger uenige om hvordan språklige fenomen skal beskrives. Mange av dem som har lest manus har også hatt en språklig bakgrunn som ikke samsvarer med det en kan kalle standardspråket, så her har det også vært sprik i forklaringer og beskrivelser. Valgene som ligger bak denne framstillingen er fullt og helt mitt ansvar.

Tusen takk til alle gode hjelpere – ingen nevnt, ingen glemt!

Trondheim 23. februar 2017

Olaf Husby

Funksjonsanalyse

I denne boka er en del kontrastive beskrivelser etterfulgt av en såkalt funksjonsanalyse. Her parallellføres de ulike språkene med norsk, slik at gitte språklige trekk relateres til sin norske motsvarighet. Ytringen “Næræftæm” er hentet fra dari og betyr “Jeg dro ikke”. Der dari bruker ett ord, bruker norsk tre. Funksjonsanalysen peker ut de ulike elementene og setter forklaring/oversettelse rett under tilsvarende del:

næ--ræft-æm

NEG-dra--PRET.1SG

Bindestrekene brukes for å dele opp ordene og parallellføre delene. Framstillingen viser at “næ” er nektingselementet (NEG), “ræft” er roten av verbet “å dra”, og “-æm” er endelsen som markerer 1. person entall.

*	indikerer former som er ulovlige i det aktuelle språket. Tegnet stilles foran ord/setning
1SG	1. person entall (2 indikerer 2. person osv.)
1PL	1. person flertall
ABS	absolutiv
AKK	akkusativ
BEST	bestemt
DEM	demonstrativ
F	feminin, hunkjønn
FOK	fokus
For./Ufor.	formell/uformell
FUT	futurum, framtid
G	glidelyd

INNVANDRERES MORSMÅL

IND	indikativ
K	konsonant
KV	sekvens av konsonant + vokal
KO	koordinert
KOMP	komparativ
M	maskulin, hankjønn
MOD	modus
N	nøytrum, intetkjønn
NEG	negativ, nektende
NOM	nominativ
OBJ	objekt
PL	flertall (pluralis)
POSS	possessiv
PRES	presens
PRET	preteritum
PRT	partikkel
SG	entall (singularis)
SP	spørrepartikkel
SUBJ	subjekt
SUP	superlativ
V	vokal

1 Albansk

Bakgrunn

Albansk, *gjuha shqipe*, regnes som det eneste gjenlevende språket på den illyriske greina av indoeuropeiske språk. Språket snakkes av rundt 6 millioner i Albania, Kosovo, Makedonia og Montenegro. Språket brukes også av utvandrede minoriteter i Italia, Hellas og Tyrkia. Albanerne kaller språket sitt *shqip*, de kaller seg selv *shqiptarë* og landet sitt for *Shqipëri*.

Talemålsvarianter

Språket kan deles i to hoveddialekter, toskisk (toskë) i sør og gegisk (gegë) i nord. Grensen mellom de to dialektene går ved elva Shkumbin, omtrent midt i Albania. Talespråket i hovedstaden Tirana utgjør en overgang mellom de to dialektene. I Albania fungerer toskisk som basis for standardvarianten, som ble etablert i 1952.

Skriftspråk

Alfabetet har 36 bokstaver. Oversiktene nedenfor viser bokstavene, deres navn (alle konsonantene uttales med en “slapp e” til slutt), og hvilken lyd de representerer.

En kan si at albansk skrives slik det snakkes, men det vil være større eller mindre misforhold mellom skrift og tale avhengig av hvilken dialekt som snakkes. I tillegg må en ta høyde for at digrafene (se nedenfor) representerer lyder som ligger lengre fra skriftbildet. I standardspråket og i toskisk er bokstaven <ë> vanligvis stum i utlyd unntatt i enstavelsesord, jf. *një* – /ɲə/ – “en”, *hënë* – /hən/ – “måne”.

INNVANDRERES MORSMÅL

A B C Ç D Dh E Ě F G Gj H I J K Ll M N Nj O P Q R Rr S Sh T Th U V X Xh Y Z Zh
a b c ç d d h e ě f g g j h i j k l l m n n j o p q r r r s s h t t h u v x x h y z z h

Oversikten under viser alfabetet og bokstavenes navn. Bokstaven <ě> representerer det en kaller “slapp e” på norsk (siste vokal i “ikke, ute”) – /ə/.

A	B	C	Ç	D	Dh	E	Ě	F	G	Gj	H
a	bě	cě	čě	dě	dhě	e	ě	fě	gě	gjě	hě
/a/	/b/	/ts/	/tʃ/	/d/	/ð/	/ɛ	/ə/	/f/	/g/	/j/	/h/
I	J	K	L	Ll	M	N	Nj	O	P	Q	R
i	jě	kě	lě	llě	mě	ně	njě	o	pě	qě	rě
/i/	/j/	/k/	/l/	/t/	/m/	/n/	/ɲ/	/å/	/p/	/c/	/r/
Rr	S	Sh	T	Th	U	V	X	Xh	Y	Z	Zh
rrě	sě	shě	tě	thě	u	vě	xě	xhě	y	zě	zhě
/r/	/s/	/ʃ/	/t/	/θ/	/o/	/v/	/dz/	/dʒ/	/y/	/z/	/ʒ/

En finner digrafer (to bokstaver som representerer én lyd¹) med <j> som andre del – <gj, nj>, digrafer med <h> som andre del – <dh, sh, th, xh, zh>, og to dobbeltskrevne tegn – <ll, rr>. Det albanske alfabetet overlapper i stor grad med det norske, men mangler bokstavene <w, æ, ø, å>. En del bokstavtegn som er felles, representerer ulike lyder slik oversikten over viser, se for eksempel <c> som står for lyden /ts/.

Norske ord med bokstavkombinasjonen <r> + konsonant vil ofte bli uttalt som /r/ + konsonant av albansktalende, og ikke som retrofleks språklyd, slik at for eksempel ordet “mars” kan få uttalen /mars/ der en østlending, trønder eller nordlending ville si /maʃ/. Skrivemåten <mash> vil derimot gi en uttale som ligger nærmere norsk /maʃ/.

1 I norsk finner en for eksempel digrafene “ng” i lang og “sj” i “sju”, men disse inngår ikke i alfabetet.

Internasjonale ord og stedsnavn tilpasses albansk rettskrivning: *Los Anxhelos, Nju-Jork, Frankfurt-mbi-Majn, Shtetet e Bashkuara të Amerikës* (USA).

Lydverk

Vokaler

Albansk (toskisk) har 7 korte vokaler, i gegisk finner en både lange og korte vokaler. Vokalene er /a, e, ə, i, o, ɑ, y/.

Bokstav	Kommentar	IPA	Albansk
a	åpen, sentral. har en liten biklang av /æ/	/a/	<i>mal</i> (fjell)
e	halvåpen, fremre. omtrent som norsk /e/	/e/	<i>vesh</i> (øre)
ë	“slapp e”, jf. siste lyd i norsk “ute, inne”	/ə/	<i>për</i> (for)
i	trang, fremre. omtrent som norsk /i/	/i/	<i>mik</i> (venn)
u	trang, bakre, jf. norsk /o/ i “bodd”	/o/	<i>mbush</i> (fylle)
o	halvåpen, bakre, jf. norsk /ɑ/ i “vått”	/ɑ/	<i>sot</i> (i dag)
y	omtrent som norsk /y/	/y/	<i>pyll</i> (skog)

Sett i forhold til norsk mangler albansk /ʉ, ø, æ/, og norsk har også en mer bakre /ɑ/. En bør være oppmerksom på forholdet mellom /a/ og /æ/ i norsk. Det kan være at albansktalende ikke oppfatter forskjellen mellom de to lydene. Det kan resultere i at ord som “var – vær” og “har – hær” faller sammen i deres norsk. En kan også merke seg at albansk har en lyd som ligner norsk /y/, men ingen /ʉ/.

I gegisk finner en også nasale vokaler, jf. fransk. Nasale vokaler kan markeres skriftlig med cirkumfleks over vokalene, som i *âsht* – [ãʃt] – “er”. Toskisk har her *është* – “er”.

Diftonger

Albansk (toskisk) har en lang rekke diftonger, både fallende, der første lyd er dominerende slik som i norsk, og stigende, der siste lyd er dominerende. /ao/ uttales noe forskjellig fra norsk idet første lyd i albansk er /a/ og siste lyd er en o-lyd. Sett i forhold til norsk mangler albansk diftongene “au” – /æu/ (i noen dialekter uttalt /øu/) og /øy/ – “øy”, /oi/ – “hoie”, /âi/ – “soya” og /ui/ – “huie”.

Konsonanter

Oversikten under viser bokstavene som representerer konsonanter satt inn i et lydkart:

	Bi-labial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosiv	p b			t d		q gj	k g	
Frikativ		f v	th dh	s z	sh zh			h
Affrikat				c x	ç xh			
Nasal	m			n		nj		
Trill				rr				
Flap				r				
Appr.						j		
Lateral appрокsimant				l ll				

En av bokstavene finnes ikke i norsk, <ç>. Albansk har som sagt en rekke digrafer, det vil si to konsonanter som representerer én språklyd: <gj, th, dh, sh, zh, nj, rr, ll>.

Albansk har følgende konsonantlyder (lyder med grå bakgrunn brukes ikke i norsk):

	Bi-labial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosiv	p b			t d		c ɟ	k g	
Frikativ		f v	θ ð	s z	ʃ ʒ			h
Affrikat				ts dz	tʃ dʒ			
Nasal	m			n		ɲ		
Trill				r				
Flap				r				
Appr.						j		
Lateral approksimant				l ɭ				

Bokstav Kommentar

q	ustemt, som i trøndersk “itj”
gj	stemt, som i trøndersk “klajdd”
th	ustemt, som i engelsk “ <u>th</u> ink”
dh	stemt, som i engelsk “ <u>th</u> e”
z	stemt, som i engelsk “please”
sh	som i norsk “ski, vers”
zh	stemt, som i engelsk “measure”
c	som i norsk “v <u>it</u> s”
x	som i engelsk “no <u>d</u> s”
ç	som i norsk “a <u>ts</u> jo”
xh	som i engelsk “judge”
nj	som i trøndersk “majnn”
rr	som nordvestlandsk rulle-r (tungespiss)
ll	med løftet baktunge, jf. engelsk “little”

IPA Albansk

/c/	qen (hund)
/ɟ/	gju (kne)
/θ/	thumbim (stikk)
/ð/	dhe (og)
/z/	zi (svart)
/ʃ/	shesh (plass)
/z/	zhurmë (bråk)
/ts/	cak (grense)
/dz/	xixë (gnist)
/tʃ/	viç (kalv)
/dʒ/	xhep (lomme)
/ɲ/	njeri (mann)
/r/	rrafsh (flat)
/ɭ/	lloj (type)

Sett i forhold til norsk mangler albansk de retroflekse/postalveolare lydene /t, d, ɳ, l/, frikativene /ç/ og nasalen /ŋ/. Når det gjelder /ŋ/ kan en si at lyden finnes som variant av /n/ i sekvensene <nk>, <ng> som uttales [ŋk], [ŋg]. En finner ingen ordpar der eneste forskjell er den mellom /n/ og /ŋ/ som i “sann” vs. “sang”. Albansk har flere palatale lyder. Det er interessant å merke seg at albansk har to ulike r-lyder som begge er artikulert med tungespissen. Den første er en rulle-r, /r/, den andre er av samme type som østlandsk [r], altså ett raskt slag med tungespissen mot tannryggen. En finner også to ulike l-lyder, en uttalt med flat tunge, den andre med hevet baktunge. Plosivene /p, t, c, k/ uttales uaspirert.

Stavelsesstruktur

Stavelsesstrukturen i albansk inneholder mange av konsonantkombinasjonene en finner i norsk, men alt i alt er den mer kompleks. Dette gjelder særlig først i stavelsen, hvor en finner grupper av to og tre konsonanter (når digrafer brukes, kan en finne opp til fem konsonanter i sekvens i skrift). Av trekonsonantkombinasjoner først i stavelser finner en (*spr*-, *spl*-, *skr*-, *skl*-, *str*-), men i tillegg kommer en rekke andre (*zbr*-, *mbr*-, *nxj*-, *zhdhj*-, *çmbr*-). Albansk har også tokonsonantkombinasjoner med blant annet *v*, *m* som første lyd (*vlug*, *mret*, *mpin*).

I utlyd er det langt mindre overlapping med norsk. Noen norske tokonsonantkombinasjoner med -s som siste lyd mangler i albansk (-fs, -vs, -ks, -ts, -ds). Albansk har her langt færre trekonsonantkombinasjoner enn norsk.

Prosodi

Trykk

I albansk kan en stavelse ha sterkt eller svakt trykk. Generelt kan en si at hovedtrykket faller på siste stavelse i ordets stamme, men her finnes det variasjon. Et mindre antall ord får trykk på nest siste stavelse. Trykket ligger normalt fast på samme stavelse i ordet under bøyning.

En finner ordpar som kan skilles fra hverandre kun ut fra trykkplassering: *pára* – “før”, *pará* – “penger”. Trykkplassering er normalt ikke markert i skrift (aksentene i eksemplene her er satt inn for å tydeliggjøre trykkplasseringen).

Noen vanlige avledningssuffiks får hovedtrykk når de legges til et ord. Når to ord settes sammen, får siste ord hovedtrykket.

Lengde

I toskisk er alle vokaler korte. I gegisk finner en lange og korte vokaler. I ortografi vil ofte bokstaven <ë> settes i slutten av ord for å vise at den foregående vokalen er lang.

Intonasjon

Tonen faller jevnt utover i ytringen, med en stigning mot slutten av ytringen. Hvis det er en trykksterk stavelse til slutt, vil den normalt følges av et markert fall etterpå. Ja/nei-spørsmål har høy tone på det fokuserte elementet, fulgt av en stigning til slutt.

Ordlaging

Det er flere måter å lage ord på i albansk. Som i norsk finner en sammensetninger, jf. *hekur* – “jern” + *udhë* – “vei” danner en *hekurudhë* – “jernbane”. I tillegg kan en lage avledninger ved hjelp av suffiks, jf. *kuptueshëm* – “forståelig” > *pakuptueshëm* – “uforståelig, eller prefiks, jf. *shkruaj* – “å skrive” > *përshkruaj* – “å beskrive”.

Albansk har lånt et stort antall ord fra sine naboer. Som et resultat av nær kontakt med romerne, har albansk mange latinske lånord, som *mik* – “venn”, fra latin “amicus”. En annen kilde er slaviske språk, spesielt bulgarsk. Framveksten av det osmanske riket brakte også mange tyrkiske ord inn i språket.